

उषा मंगेशकर

रसिक श्रोत्यांच्या कित्येक पिढ्यांत मंगेशकर म्हणजे संगीत असे समीकरण घट्ट बसलेले आहे. आपली पाच मुले आणि पत्नी यांना पोरके करून मास्टर दीनानाथ मंगेशकर हे फारच अल्प वयात निधन पावले. उषा त्यांची सर्वांत धाकटी मुलगी. या पाचही भावंडांनी हिंदी चित्रपटासाठी बहुमूल्य असे योगदान दिले आहे. त्यातही लता आणि आशा या दोन मोठ्या बहिणींनी भरीव कामगिरी करून चार चाँद लावले आहेत. अशा स्थितीत काहीही न करता, आहे त्या परिस्थितीत उषाला समाधानात राहता आले असते, परंतु तसे झाले नाही. उषानेही आपली चांगलीच प्रगती केली. देशभक्तीपर गीते लिहिणारे आणि गायक, कवि प्रदीप यांच्या मृत्यूनंतर त्यांच्या सन्मानार्थ देण्यात येणारा 'कवि प्रदीप शिखर सन्मान' हा पुरस्कार उषा मंगेशकर यांना देण्यात आला आहे.

अगदी तोकडे बजेट असलेल्या 'जय संतोषी माँ' या चित्रपटातील कवी प्रदीप यांची भजने गायल्यबद्दल उषाला वरील पुरस्कार मिळाला आहे. तोकड्या बजेटमुळेच त्या चित्रपटातील गीते उषाला मिळाली आणि तिने आपल्या आवाजाने त्यांचे सोने केले हा इतिहास सर्वानाच माहित आहे. 'मैं तो आरती उतारू रे संतोषी माता की' हे भजन आजही अतिशय लोकप्रिय आहे.

उषा खूप लहान असताना तिचे वडिलांचे छत्र हरपले. परंतु मोठी बहीण लता आणि के. एल. सैगल यांची गाणी ऐकून तिला प्रेरणा मिळाली. त्यानंतर तिने उस्ताद अमानत अली खान आणि उस्ताद अमन अली खान यांच्याकडे शास्त्रीय संगीताचे शिक्षण घेतले.

त्यानंतर तिला चित्रपटांत गाणे म्हणण्याच्या संधीही चालून आल्या. १९५३ मध्ये तिच्या दोन्ही

बहिणी उत्तम गात असतानाही सी. रामचंद्र यांनी 'सुबह का तारा' ('भाभी आई') मध्ये तिला गाण्याची संधी दिली. सी. रामचंद्र यांनीच पुन्हा तिला 'आझाद' चित्रपटात ('अपलम चपलम' - लतासोबत) बोलावून घेतले. पुढे दिलेल्या गीतांच्या यादीवरून बरीच चांगली गाणी तिने म्हटल्याचे लक्षात येईल. पण हिंदी चित्रपटसृष्टीत तिला फारशी संधी मिळाली नसल्याचे दिसते. याची बरीच कारणे असू शकतील. त्यांपैकी एक म्हणजे तिचा आवाज बराचसा लताच्या आवाजाच्या जवळ जाणारा होता. दुसरे म्हणजे तिने आपले सर्व लक्ष मराठीत केंद्रीत करून ती मराठी चित्रपटसृष्टीतील एक महत्त्वाची गायिका झाली. तिला चित्र रेखाटनाचीही आवड असल्याने तिचे त्यामुळे थोडे चित्त विचलित झाले असेल. मग उषाने काय केले म्हणावे, तर ती मराठी चित्रपटांतून गाणी, विशेषतः लावण्या गाऊ लागली. राम कदम यांनी संगीत दिलेल्या व्ही. शांताराम यांच्या 'पिंजरा' चित्रपटातील लावण्या तिच्याच आवाजात आहेत. ('मला लागली कुणाची उचकी' व कोरससह सुधीर फडके यांच्यासोबत म्हटलेले 'कशी नशीबाने थट्टा आज मांडली' ही दोन्ही गाणी लोकांच्या मनात ठसलेली आहेत.) तिने गुजराती चित्रपटांतही कित्येक डझन गाणी म्हटलेली आहेत. (उषाच्या आई गुजराती असल्याने ते सोपे गेले.) पुढे दिलेली तिची प्रसिध्द गाणी अशी आहेत -

'भाभी आई' ('सुबह का तारा'/सी. रामचंद्र)

'अपलम चपलम' (लताबरोबर 'आझाद'मध्ये/सी. रामचंद्र)

'लो चोरी पकडी गयी' (आशा, सुधा, मीनाबरोबर 'अंजली'मध्ये/जयदेव)

'दुनिया मे हम आये है तो' (लता आणि मीनाबरोबर 'मदर इंडिया'मध्ये/नौशाद)

'ये न थी हमारी किस्मत' ('मै नशमे हूँ'/शंकर-जयकिशन)

'काबुलीवाला आया' (हेमंतकुमार, राणू मुखर्जी, सबिता बॅनर्जीबरोबर 'काबुलीवाला'मध्ये/सलील चौधरी)

'माँगी है दुवाए हमने सनम' (आशाबरोबर 'शिकारी'मध्ये/जी. एस. चौधरी)

'तुमको पिया, दिल दिया' (लताबरोबर 'शिकारी'मध्ये/जी. एस. चौधरी)

'ओ राजाजी, हमार कहा मानो' (आशाबरोबर 'दुल्हन एक रात की'/मदन मोहन)

'ओ मेरी मैना, अरे मान ले मेरा कहना' (मन्ना डे बरोबर 'प्यार किये जा'मध्ये/लक्ष्मीकांत प्यारेलाल)

'हमारे आंगन बगियाँ' (लता आणि आशाबरोबर 'तीन बहुरानीयाँ'मध्ये/कल्याणजी आनंदजी)

'काहे तरसाये जियरा' (आशाबरोबर 'चित्रलेखा'मध्ये/रोशन)

केवळ वरील गाणीच नव्हे तर 'इन्कार' चित्रपटातील 'मुंगडा - मै तो गुड की कली' हे पायाचा ठेका धरायला लावणारे गाणेही बेसुमार गाजले.

- माणक प्रेमचंद

('Yesterday's Melodies Today's Memories' या पुस्तकातून)

NOTE: Among the many things India can be proud about is the wonderful music that was made in the Hindi cinema of yesteryear. Songs that touched (and still touch) the hearts of many millions of people who understand Hindustani. No matter where we were, inside or outside the country, and whether we were old or young, rich or poor, fat or thin, there were songs that kept us enjoying them. Or making life more bearable, at the least. "Yesterday's Melodies Today's Memories" is a biographical salute to all the main singers, composers, and songwriters who put out these melodies, from the start in 1931, till about 1970.

Manek Premchand's second book was "Musical Moments From Hindi Films", which celebrated 75 years of sound (and music) in Hindi Films. The author next wrote another music book called "Romancing The Song", which traces the history and changing face of lyrics in Hindi Cinema, right from 1931 till now.

After that, he wrote a third of the biography of the santoor maestro Pandit Shiv Kumar Sharma, outlining in some details the great musician's role in Hindi cinema, both as an instrumentalist and a composer.

His latest book "Talat Mahmood, The Velvet Voice" was released in May 2015. To buy his books, or otherwise write to the author, his email address is manekpremchand@gmail.com